

Gule Wamkulu **wielki taniec przodków**

Na scenę wchodzi kilkumetrowy mężczyzna. Bębny przyspieszają rytm, postać zaczyna tańczyć na szczudłach. *Gule Wamkulu* (dosłownie: Wielki Taniec) to zarówno nazwa tajnego stowarzyszenia jak i tańca będącego dla ludu Chewa okazją do przekazywania wielowiekowej wiedzy przodków. Jeśli jedziesz do Malawi koniecznie odwiedź Mua Mission (gdzie działa świetne [Kungoni Centre of Culture and Art](#)) i weź ten artykuł w PDF ze sobą!

Gule Wamkulu – tradycja od pokoleń

To przesłanie ponad pokoleniami, przedstawiane w postaci tańca, który wykonują jedynie mężczyźni Chewa należący do tajnego braterstwa Njau.

Gule Wamkulu towarzyszy nie tylko ceremoniom inicjacyjnym, ale także ślubom, pogrzebom oraz wprowadzeniu na urząd wodza. Tancerze Njau noszą kostiumy i maski wykonane z drewna i słomy. Przedstawiają przeróżne postacie, takie jak dzikie zwierzęta, duchy zmarłych, handlarzy niewolników, ale także zupełnie współczesne „postacie”, takie jak honda czy helikopter. Dla publiczności jest to swego rodzaju szkoła społecznych wartości i norm postępowania. Są dowody na to, że Gule Wamkulu istniało w czasie wielkiego Imperium Czewa w XVII wieku.

Wpis na Listę Niematerialnego Dziedzictwa UNESCO

Gdy do Malawi, Mozambiku i Zambii przybyli misjonarze, zaczęli zwalczać *Gule Wamkulu*, widząc w tej ceremonii szatana i samo zło. Trochę mnie to nie dziwi, bo maski miewają rogi, ogromne zęby i ogólnie mocno odbiegają od naszej estetyki. Jednak głębsze poznanie tej tradycji sprawiło, że dziś miejscem propagującym wiedzę o *Gule Wamkulu* jest Mua Mission w Malawi (jest tu genialne muzeum oraz świetne domki noclegowe - prawdziwe dzieło sztuki!). Zaś książka napisana przez misjonarza Clauda Boucher („When Animals Sing and Spirits Dance”, z której korzystałam tworząc ten wpis) jest fundamentalnym dziełem pokazującym bogactwo i złożoność kultury ludu Chewa.

Taniec jako szkoła życia

Czego uczą postać w *Gule Wamkulu*? Wszystkiego, co jest potrzebne w życiu! Norm społecznych, harmonii z otoczeniem, przestrzegania praw i omijania tabu, posłuszeństwa wobec sił wyższych, szacunku wobec starszych. To niesamowicie barwne i pełne wieloznacznych symboli ceremonie! Nikt nie jest w stanie powiedzieć, ile jest masek. Szacunki mówią o ok. 10 000, zwłaszcza, że współcześnie pojawiają się kolejne. Do panteonu dołączył Barack Obama (a wcześniej brytyjsey Elizabeti i Edwardi), duch plastiku, a ostatnio nawet COVID. Wyobraźnia twórców nie zna granic, zwłaszcza, że współczesny świat stawia coraz to nowe wyzwania. Poniżej opisałam dla was wybrane postaci i ich atrybuty – angielskie nazwy mogą pomóc w identyfikacji.

Gdzie zobaczyć gule wamkulu

Ponieważ taniec wciąż ma charakter sakralny (bardzo często jest związany z pogrzebami oraz upamiętnianiem zmarłej osoby po roku), stąd osoby postronne zwykle nie mogą brać w nim udziału. Współcześnie gule wamkulu bywa też wykorzystywane podczas wieców politycznych, przez co traci swój pierwotny charakter, stając się ludyczną zabawką. Misjonarze w Mua Mission na stałe współpracują z grupą utalentowanych tancerzy i muzyków, aby pokazywać tę tradycję przybyszom. Za kwotę 250 000 Mk (ok 120 USD, koszt od całej grupy) zobaczysz profesjonalny i zapadający w pamięć występ. Nad jeziorem Malawi oraz w niektórych lodge są organizowane występy gule wamkulu – jeśli nie masz możliwości dotrzeć do Mua Mission, pozwoli ci to na zobaczenie choć części tej niezwykłej tradycji. Cena występu nad jeziorem w 2004 r. wynosiła 40 000 Mk (ok. 20 USD od grupy, plus wynajem łodzi ok. 50-30 USD/os w zależności od ilości osób).

POSTACI GULE WAMKULU

Kasiya malinro | Mother Ancestor

Najważniejsza i najstarsza z wszystkich postaci *gule*. Związana jest z przodkami, ponownymi narodzinami, przejściem zmarłego do świata duchowego, płodnością, jednością i harmonią. Kolor biały i czarny symbolizują życie i śmierć, które łączą się ze sobą w wirującym tańcu tej postaci. Jej ogromna postać nawiązuje do łona matki (a w szerszym znaczeniu także całej społeczności i świata): w czasie inicjacji dziewcząt i chłopców symbolicznie umożliwia im powrót do wnętrza matki, by odrodzili się jako kobiety i mężczyźni. Podczas ceremonii chłopcy wchodzi do środka Kasiya malinro podczas gdy dziewczęta noszą jej gliniane figurki na głowach (co ma zapewnić im płodność). Matka przodków pojawia się też, gdy zostaje przyznana władza nowemu szefowi wioski, który symbolicznie „umiera” i odradza się pod nowym imieniem i pozycją społeczną. Jej obecność jest też konieczna podczas pogrzebów, gdy odprowadza zmarłego do jego nowego domu przodków. Taniec Kasiya malinro wykonuje jeden żonaty mężczyzna, zaś ponieważ będąc w środku nic nie widzi, jest prowadzony przez głos grzechotek towarzyszących mu mężczyzn.

Mkango | Lion

Niezależnie czy będzie to wiejska impresja z wielkimi zębami, czy misterna artystyczna maska, Mkango oznacza lwa. Reprezentuje wodza (przywódcę) i jego odpowiedzialność wobec poddanych, jest strażnikiem *mwambo* (zasad moralnych pochodzących od przodków) i symbolizuje władzę (królewskość) oraz obfitość. Animowany przez dwóch tancerzy, lew wykonuje charakterystyczny taniec, polegający między innymi na przeskokach w bok (do czego z radością dołączają wszyscy uczestnicy). Tancerz będący z przodu ma kalebasz, którym co jakiś czas wydaje lwi ryk. Postrzegany jako jedna ze starszych postaci *gule*, pojawiająca się w kulminacyjnym momencie występu. Kamuzu Banda, pierwszy prezydent po uzyskaniu niepodległości (1964 r.), skromnie nazwał się „Lwem Malawi” co miało oznaczać, że jest ojcem i królem narodu. Wykorzystywanie postaci Mkango do sławienia jego osiągnięć (jednocześnie przy zaniechaniu obowiązków i uwodzeniu kobiet) sprawiło, że z czasem Mkango zaczął przypominać iż osoby na wysokim stanowisku nie zasługują na swoją pozycję.

Mabula (Kam'bulitso, Chauwa) | Popcorn maker

Niesamowita postać z wydatnymi rogami (m.in. z kudu) i garnkiem pełnym żaru na głowie. Związany z magią by chronić kobiety, chciwością, hipokryzją, dwulicowością i (co nie dziwi w powyższym zestawieniu) współczesnymi politykami (m.in. kojarzony z Kamuzu Banda, pierwszym prezydentem niepodległego Malawi). Maska o czarnym, przerażającym obliczu symbolizuje podłość kryjącą się w sercach ludzi, która jest zdolna zmienić ich charakter i przeobrazić w diabelskie maski. Garnek na głowie i skóry zwierząt wskazują na antyspołeczne zachowanie. Po początkowym szalonym tańcu postać siada, a na jej głowie rozpalany jest ogień, na którym prażony jest popcorn. W ten sposób postać okazuje swą wyjątkową moc oraz symbolizuje męczyznę płonącego pożądaniem do cudzej żony. Oferuje jej jedzenie w czasie głodu (popcorn), ale nie czyni tego bezinteresownie, chcą przyprawić diabelskie rogi jej mężowi.

Kapoli | Protector of women

Jedna z bardziej popularnych i prastarych postaci gule. Maska jest otoczona piórami ze wszystkich stron, zaś tancerz nosi krótką spódniczkę z włókien lub sizalu. Ciało tancerza często pokrywa glina lub popiół, symbolizując jego pochodzenie z zaświatów. Związany z ochroną kobiet, jednością, harmonią, sprawiedliwością i wiernością. Ma największy repertuar pieśni i występuje praktycznie przy wszystkich rytuałach. Jest postacią nie budzącą lęku, lecz pełną żartów i zabawy. Jednocześnie jeśli w społeczności jest jakiś problem (albo skandal o którym szepce się po kątach), przedstawia go na forum publicznym, przekazując *mwambo* (zasady moralne pochodzące od przodków). Często używa ciętego i prowokacyjnego języka.

Kalulu | Rabbit (Hare)

Uroczą postać o głowie zającą, co oznacza że wódz musi mieć umiejętność słuchania przodków oraz głosów swych poddanych i być tak mądry, jak zając (w legendach afrykańskich to etatowy spryca). Postać ma ponad metr-półtora wysokości jest animowana przez pojedynczego tancerza. Zwykle otwiera lub zamyka każde wystąpienie *gule wamkulu*. Kalulu jest związany z władzą i odpowiedzialnością szefa wioski, jednością, harmonią, mądrością, ochroną i stanem na straży *mwambo* (zasadami moralnymi). Reprezentuje też święte drzewo oraz lecznicze możliwościami wodza, który jako osoba o najwyższym autorytecie ma największą moc. Kalulu często krąży w tańcu *njedza*, zapewniając wiosce ochronę przed wrogami, zaś tancerze podążają za nim w jednej linii, tak jakby pochodzili wszyscy od jednej matki, co podkreśla jedność wobec wodza, przodków i całej społeczności

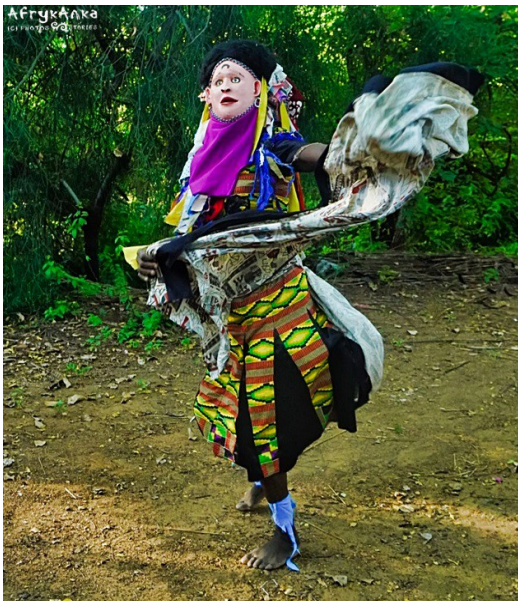
Mfiti ilaula (Tiopa kulaula) | Stilt Dancer

Spektakularna postać, której nie sposób przeoczyć, gdyż tancerz na bambusowych szczudłach ma nawet do 6 metrów wysokości! Pierwsza nazwa w języku chichewa oznacza „żaden czarownik nie zdradza swej tożsamości” natomiast druga „obawiamy się odkryć to, co jest zastrzeżone dla wtajemniczonych”. Należy do bardzo starych postaci *gule* i najczęściej występuje podczas pogrzebów. Pojawia się w tańcach związanych z nie osądzaniem innych, dochowywaniem sekretów (w tym także dotyczących *gule*) i skromnością. Ma białe oblicze o wyraźnych ludzkich rysach, a jego ubranie tworzą kolorowe paski tkanin. Przygotowanie tej postaci wymaga zachowania tajemnicy, tak by nie zobaczyły jej postronne osoby ani kobiety – w przeciwnym razie magia tego *gule* zostanie utracona. Jego taniec nie jest łatwy, zwłaszcza, gdy podskakuje na swych monstrualnych szczudłach! Podobne do tej postaci są Makanja i Kananjelezi (związane z wiarą, płodnością, ochroną, powodzeniem w małżeństwie i tożsamością Chewa). Wędrując na szczudłach przypominają, że często w życiu osiągamy efekty odwrotne do zamierzonych, przypominając, że przestrzeganie *mwambo* prowadzi do szczęśliwego rodzinnego życia. Makanja zwykle mają

niewiele ponad metr, natomiast Kananjelezi mają około 2-3 metrów. Na początku filmu „Chłopiec, który ujarzmił wiatr” pojawiają się właśnie te postaci *gule*.

Mariya (Esitere, Pali Dona) | Mary (Esther)

Jedna z niewielu postaci kobiecych (choć tańczona przez mężczyznę). Jest Matką Przodków, strażniczką *mwambo*, wzorem cnót niewieścich, wierności, płodności i tożsamości ludu Chewa. Jej maska może być w najróżniejszych kolorach: czarna, niebieska, różowa, biała, żółta. Często przedstawia europejską kobietę (*dona*) choć niekiedy ozdobioną lokalnymi tatuażami. Nosi kolczyki, długie włosy i elegancki stój z kosztownym szalem. Jest matką *gule wamkulu* (podobnie jak Kasiya maliro) oraz jest matką (i żoną) Chazunda (będącego głową świata duchowego i wodzem wioski). Podczas tańca pokazuje swą miłość i oddanie mężowi, tworząc wraz z nim wzorową parę. Jej piękno i zmysłowość mają w sobie klasę prawdziwej damy. Niekiedy tańczy z lalką (dzieckiem) okazując mu troskę i miłość. Co ciekawe wśród tradycyjnego ludu Chewa żona podążająca za mężem to zazdrośnica, stąd ze zdumieniem patrzyli na Europejskie pary spacerujące razem. Imię Mariya pojawiło się w 1920. wskutek wpływu misjonarzy i zastąpiło wcześniejsze postaci (Angali, Mzaamba). Dziś jest łącznikiem między światem chrześcijaństwa i bractwem *Nyau*.

Chazunda | Old Chief

Jedna z najpopularniejszych i najstarszych postaci *gule*. To Ojciec Przodków, strażnik *mwambo*, opiekun zmarłych przechodzących do świata duchowego. Jest też związany z płodnością, mądrością, seksualnymi tabu, politykami czasów kolonialnych i współczesnych. Tyle zadań, na jednego starca! Bo Chazunda wędruje wsparty na lasce, jego czarne oblicze jest porane zmarszczkami, a siwe włosy zdradzają, że przez długie życie nabył wiele mądrości. Jednak gdy wejdzie w taneczny krąg, wstępuje w niego niezwykle wigor. Tańczy pełen energii, pokazując że ma w sobie wiele sił, by poprowadzić swój lud i odprawiać wszelkie rytuały. Jest zakochany w swej żonie Mariya, wykonując z nią taniec pokazujący iż jest wiernym mężem, dobrym ojcem wielu dzieci i odpowiedzialnym szefem wioski.

Akumanda samalira | Immature child

Ma wielką czerwoną (czasem czarną) głowę i jest zmorą całej społeczności. Ta postać związana jest z niedojrzałością, odpowiedzialnością (a raczej jej brakiem!) za swe czyny i życie, lenistwem, osieroceniem i oskarżaniem zmarłych. Ta postać często pojawia się podczas pogrzebów. Osieroczone dziecko nigdy nie zaakceptowało śmierci rodziców, oskarżając ich o wszystkie swe niepowodzenia. Czerwony kolor podkreśla jego niedojrzałość i rozgoryczenie. Maskę przedstawia dojrzałego mężczyznę (ma nawet wąsy!), który zachowuje się jak rozkapryszony bachor, zaś małe uszy pokazują iż jest głuchy na dobre rady. Jest też zbyt leniwy, by zatroszczyć się o siebie, woląc bezustannie użalać się i zatruwać innym życie. Otoczenie serwuje mu radykalną terapię, bo pod koniec tańca na jego głowie rozbijany jest gliniany garnek.

Ndalama n'dolo | Modern Dangers

Czerwona maska skrywa człowieka, który podążając za nowoczesnością, traci swą tożsamość Chewa. Postać jest związana z migracją za pracą, niebezpieczeństwami współczesności, opozycją między „mieć” i „być”, dumą graniczącą z arogancją i kuszącymi pozorami. Z głowy wystają mu rogi (związane z autorytetem i władzą, tu nawiązujące do pieniędzy), jego oczy są duże i aroganckie (niekiedy robi się je ze srebrnego papieru lub lusterek). Obwieszony kolorowymi fatałaszkami, myśli że jest modny, a szeroki uśmiech ma mu zapewnić powodzenie. Stara się wywrzeć wrażenie na kobietach swą pozycją, podczas gdy zgromadzeni wokół mężczyźni śpiewają: „*Mr Worthless Money, it is like he is minting it*” (Panie Bezwartościowe Pieniądze, to tak jakbyś je sam sobie wybił). Jego imię znaczy dokładnie to: *ndolo* to dosłownie kolczyki, rzecz bez wartości zaś *ndaama* to pieniądze. Ta postać w *gule wamkulu* pojawiła się na początku XX wieku, wraz z migracją zarobkową młodych ludzi do Afryki Południowej. A jego przesłanie w dzisiejszych czasach to m.in.: nie wybieraj męża po pozorach, a jeśli masz męża bądź mu wierna i nie rozglądaj się za obcymi, którzy wydają się być bogaci, bo mogą to być bezwartościowe pieniądze. Jak kolczyki, które okazują się tylko tanim świecidełkiem.

Bwindi (Wamgangana nthambwe) | Big Smile

Ta postać wygląda, jakby składała się tylko z uśmiechu, ale nie chcielibyście się z nią zaprzyjaźnić. Związany jest z cudzołóstwem (a nawet gwałtem), rozwiązłością, kuszącymi pozorami (których lepiej się wystrzegać), niebezpieczeństwem współczesnego świata. Ta postać pojawiła się w *gule wamkulu* pod koniec 1980 r. ewoluując ze starszej postaci Nanthambwe. Karykaturalna twarz wskazuje na człowieka, który kusi wymuszonym uśmiechem. Ma całkiem elegancki strój, choć niekiedy w spodniach brak rozporoka lub w kroczu są wypchane, sugerując bezustanną erekcję.

Używa swego uroku, by uwodzić kobiety składając im fałszywe obietnice i sprośne propozycje. Jego rolą w gule wamkulu jest ostrzegać kobiety przed wiązaniem się z mężczyznami dla majątkowych korzyści, zaś młodym ludziom przypominać, że prawdziwa mądrość i moralność jest w *mwambo*, a nie kuszących obietnicach nowoczesności.

Chiudza | Sex obsession

Z głową skrytą w jutowym worku (by zachować tożsamość w sekrecie), z obnażonymi pośladkami, tancerz przestrzega zgromadzonych przez nieczystością, seksualnymi tabu (m.in. kazirodztwem), obsesją na punkcie seksu i chorobami (AIDS/HIV). Jego imię chiudza to eufemizm określający ejakulację. Czasem dzierży w dłoniach długi kij, czasem między nogami dynda mu ogromny penis. Podczas tańca wyrzuca nogi w bok, a w kulminacyjnym momencie niedwuznacznie porusza miednicą. Ta postać *gule* wyciąga na wierzch tabu i rodzinne sekrety, pokazując, że czasem ojcom zdarza się uprawiać seks z córkami (gdy ich żony mają okres lub są po porodzie), przez co mogą one zajść w ciążę.

Nthiwatiwa | Ostrich

Wygląda jak gigantyczna kura i prawdę mówiąc początkowo twórcy tej postaci *gule* naprawdę inspirowali się domowymi kurami. Bowiem strusie w Malawi historycznie nie występowały. Ale gdy z emigracji w Zimbabwe i Afryce Południowej wracali kolejni ludzie, opowiadali w swych wioskach o niezwykłych ptakach. Tak narodził się Nthiwatiwa (co w języku chichewa oznacza strusia) odpowiadający za płodność, potencję, seksualne tabu, wybór męża i kontakt z przodkami. Całkiem sporo, nawet jak na tak wielkiego ptaka! Zadbano by poruszał swą wielką szyją, a jego taniec nawiązuje do „koguta”, czyli postaci która wśród Chewa uosabia młodego mężczyznę szukającego „kury” czyli żony. Stąd struś dumnie paraduje przed kobietami, „uderzając” je swym dziobem. Na jego widok kobiety klaszczą, tak jak czyni się to witając męża lub ważną osobę. Podczas ceremonii inicjacji dziewczęta tańczą i klaszczą wokół strusia, aby zapewnił im dobrego męża i płodność.

Mbala | Chameleon

Zupełnie nowa postać wśród *gule wamkulu*. Jaszczurki (w tym kameleony) często nie mają dobrej opinii wśród miejscowej ludności (są miejsca w Afryce, gdzie gekony biegające po pionowych ścianach uważa się za posłańców złych duchów). Zaś kameleony są często wykorzystywane do tworzenia leczniczych mikstur oraz różnych rytuałów. Może właśnie dlatego stworzono jego postać, by przypominała, że wszyscy jesteśmy zespoleni z matką naturą, a gdy ludzie wytną lasy aby wypalić węgiel drzewny, nie tylko małe kameleony stracą swój dom, ale zginiemy też jako ludzkość. Tak przynajmniej przetłumaczono mi to, co śpiewały kobiety, podczas gdy kameleon tańczył przed nimi.

Kwanga mkupha | Mr Plastik

To kolejna współczesna postać *gule wamkulu*: z pociągłą maską i fruującymi wokół paskami plastiku. Jak łatwo się domyślić nawołuje do zbierania i ograniczania ilości śmieci, które są zabójcze dla wszystkich stworzeń. Także ludzi. Tak naprawdę nie powinna tańczyć wśród *gule wamkulu*, ale wędrować po każdej ulicy krajów Zachodu, będąc naszym codziennym wyrzutem sumienia...

Przy pisaniu tego artykułu korzystałam z następujących źródeł:

- Fr Claude Boucher (Chisale) „When Animals Sing and Spirits Dance”
- Fr Serge St-Arenault, Mafr, „Kugoni. When water falls, sand becomes crystal”
- Fr Claude Boucher (Chisale) „Digging our Roots. The Chamare Museum Frescoes”
- Jennifer Stern “When the ancestors dance” w *Africa Geographic Stories*
- UNESCO.pl

Większość zdjęć do tego wpisu zrobiłam w Mua Mission, kilka pochodzi z uroczystości w wiosce, na którą przypadkowo udało mi się trafić.